

Man as a system-forming theoretical-legal category

Людина як системоутворююча теоретико-правова категорія

Olha Barabash

Ключові слова:

людина, істота, індивід, особистість, особа.

Key words:

person, creature, individual.

Постановка проблеми. Мислителів давнини, Середніх віків і сучасності об'єднує одна ідея – визнання людини найвищою соціальною цінністю, «мірою всіх речей», а її волі – здатністю мислити й діяти відповідно до своїх інтересів, на основі честі, гідності, рівності та справедливості.

У сучасних умовах відбувається ускладнення взаємовідносин людини, суспільства й держави, спричинене, насамперед, тим, що людина все активніше виступає як повноправний і самостійний суб'єкт соціального управління, як творець матеріальних, духовних, політико-правових та інших цінностей. Основою вельми популярних зараз досліджень прав людини є саме людина (немає людини – немає в неї ні прав, ні свобод, оскільки вона сама не може вже ними розпорядитися), причому не як філософська, соціальна чи політологічна категорія, а як категорія юридична.

Стан дослідження. Науковою основою статті стали дослідження у сфері правової поведінки людини таких вчених: В. Бігуна, І. Бородіна, О. Мироненка, І. Мороза та ін.

Метою дослідження є розкриття сутності феномену людини та співвідношення поняття «людина» із суміжними.

Виклад основного матеріалу. За вченням антропології, людина, відповідно до зоологічної систематики, належить до виду людини розумної – *Homo Sapiens*. Вид – сукупність близькоспоріднених організмів, які характеризуються певними, тільки їм властивими морфофізіологічними й еколого-географічними особливостями; вільно схрещуються та дають плодюче потомство.¹ Вид *Homo Sapiens* входить до роду *Homo* (Людина). Отже, з погляду біології, людина за будовою тіла, функціонуванням організму, способом живлення тощо належить до тваринного світу. Проте, як слушно зазначає В. Бігун, людина по своїй сутності виходить далеко за межі біологічного її розуміння як істоти-частини тваринного світу.² Тому виникає проблема формулювання загальнонаукового поняття людини, яке би охоплювало всі її ознаки.

Так, окрім характеристики людини як істоти біологічної, можна наголосити також на соціальному, культурному, духовно-моральному її боці. Проте в науковій літературі дискутують щодо чіткого розмежування людини і тварини. Деякі вчені стверджують, що найрозвинутіші людиноподібні мавпи майже не відрізняються від першолюдей. Основним критерієм диференціації є викопні знаряддя праці.³ На протипагу їм, В. Якимов і В. Кочеткова пропонують провести між людиною і твариною так званий «мозковий рубікон» (700–800 см²).

З філософського погляду, людина – це суспільна істота, яка є найвищим ступенем розвитку живих організмів на Землі, суб'єкт суспільно-історичної діяльності та культури. Український тлумачний словник ха-

¹ Мороз І. Словник-довідник з біології / І. Мороз, Л. Мороз. – К. : Генеза, 2001. – С. 52–53.

² Бігун В. Людина в праві: аксіологічний підхід: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 «Філософія права» / В. Бігун; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2004. – С. 12.

³ Сегеда С. Антропологія : [навч. посібник] / С. Сегеда. – К., 2001. – С. 143–144.

рактизує людину як особу як втілення високих інтелектуальних і моральних якостей.⁴ Новий тлумачний словник доповнює таке визначення ще такими ознаками, як притаманний лише їй якісно специфічний спосіб буття – практика, що визначає і такі суто людські ознаки, як свідомість, творчість, свободу, а також членороздільна мова, котрі перетворюють біосоціального індивіда на суспільну істоту.⁵

П. Рабінович, характеризуючи поняття «людина», зазначає, що людське в людині зосереджене передусім в освоєних нею формах і способах життєдіяльності, що завжди реалізуються в певному соціально-культурному контексті.⁶ Зважаючи на таке твердження, можна констатувати, що визначити загальне поняття людини неможливо, адже з розвитком суспільства воно буде набувати кожного разу нових ознак.

Тому, дослідивши наукову літературу, можна сказати, що людина – жива істота, індивід, який поєднує в собі фізичний, природний, духовний, моральний і соціальний аспекти, успадковані та набуті за життя.

Термін «людина» потрібно розділяти з іншими суміжними поняттями, а саме: «індивід», «істота».

Термін «індивід» не набув свого закріплення в законодавстві України, протев науковій літературі до нього неодноразово зверталися. М. Матузов визначає індивіда як живу істоту, яка перебуває в єдності з навколишнім середовищем.⁷ Визначають поняття індивіда і філософські словники: 1) одиничне, на відміну від сукупності, маси; окрема жива істота, особа, людина, на відміну від колективу, соціальної групи, суспільства в цілому⁸; 2) одиничний, окремий, фіксований, тим чи іншим способом виділений, відмежований предмет; окрема сутність чи істота; особина, кожний самостійно існуючий організм; окрема людська особа.⁹ Українські словники подають аналогічні визначення такого поняття. Так, Словник іншомовних слів визначає індивіда як окрему людину, особу.¹⁰ Тлумачний словник української мови прирівнює поняття індивіда до індивідуума, та визначає його як кожний самостійно існуючий живий організм: особина; окрема людина, особистість.¹¹

Щодо поняття «істота», то Тлумачний словник української мови визначає його як живий організм, людину, тварину.¹² Подібне визначення наводить і новий тлумачний словник української мови у трьох томах.¹³ Можемо говорити про змістовну подібність термінів «істота» й «індивід». Щодо поняття «людини», то, як бачимо, такі поняття є ширшими за змістом. Тобто, усі люди є істотами й індивідами, проте не всі індивіди й істоти є людьми. Тому, визначаючи поняття людини, ватро наділити її всіма ознаками істоти й індивіда, та вказати на спеціальні ознаки, які не охоплюються згаданими поняттями. Також, застосовуючи поняття «істота» й «індивід» до людей, варто вживати такі словосполучення: «людські істоти», «людські індивіди» або «біосоціальні індивіди».¹⁴

Отже, поняття «людина» є щодо вищезазначених понять «істота» й «індивід» відмінним і охоплює соціально-духовний аспект, чого не містять інші поняття.

Більш проблемним у науковій літературі є співвідношення понять «людина» й «особистість».

Академічний тлумачний словник визначає особистість як конкретну людину з погляду її культури, особливостей характеру, поведінки тощо; індивідуальність, особу.¹⁵

⁴ Тлумачний словник української мови. / уклад. Т. Ковальова, Л. Коврига. – Х. : Синтекс, 2002. – С. 302.

⁵ Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – Вид. друге, виправлене. – К., 2003. – Т. 2 : К – П. – С. 115.

⁶ Філософія права: проблеми та підходи : [навчальний посібник] / П. Рабінович. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2005. – С. 168.

⁷ Матузов Н. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права / Н. Матузов. – Саратов, 1972. – С. 67.

⁸ Философский энциклопедический словарь / под ред. С. Аверинцева и др. – 2-е изд. – М., 1989. – С. 212.

⁹ Философская энциклопедия : в 5-ти т. / под ред. Ф. Константинов. – М., 1964. – Т. 2. – С. 260.

¹⁰ Словник іншомовних слів : 23 000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. Пустовіт та ін. – К., 2000. – С. 467.

¹¹ Тлумачний словник української мови / уклад. Т. Ковальова, Л. Коврига. – Х. : Синтекс, 2002. – С. 235.

¹² Тлумачний словник української мови / уклад. Т. Ковальова, Л. Коврига. – Х. : Синтекс, 2002. – С. 240.

¹³ Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – Вид. друге, виправлене. – К., 2003. – Т. 1 : А – К. – С. 790.

¹⁴ Філософія права: проблеми та підходи : [навчальний посібник] / П. Рабінович. – Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2005. – С. 161.

¹⁵ Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/osobystistj>

Поняття «особистість» більш вузьке, ніж поняття «людина». Коли ми говоримо про особистість, ми виходимо із суспільної сутності та соціальних функцій індивіда. Особистість – системна соціальна характеристика індивіда, що формує предметну діяльність і спілкування й зумовлює причетність до суспільних відносин.

М. Прищак і М. Мацко дають таке визначення особистості: особистість – соціально-психологічна сутність людини, яка формується в результаті засвоєння індивідом суспільних форм свідомості і поведінки, суспільно-історичного досвіду людства. Особистістю ми стаємо під впливом суспільства, виховання, навчання, взаємодії, спілкування тощо. Особистість – ступінь привласнення людиною соціальної сутності. Особистість – соціальний індивід.

Отже, особистість – соціальна якість індивіда, що не може виникнути поза суспільством.¹⁶

І. Бородін вважає, що термін «особистість» позначає людину з розвинутою індивідуальністю. Водночас підкреслюється потенційна можливість кожного стати особистістю.¹⁷

Засновник сучасної філософської антропології, Макс Шелер поставив у центр своєї теоретичної системи поняття особистості. Протягом усього свого життя він вивчав людину в її різноманітних феноменологічних проявах і неодноразово намагався сформулювати остаточне визначення особистості. Найбільш вдалою дефініцією М. Шелера є така: «Особистість – конкретна і сутнісна єдність, що конструює акти різноманітної природи, що сама по собі (тобто <...> не для нас) передує будь-яким сутнісним відмінностям актів (розбіжності між зовнішнім і внутрішнім сприйняттям, зовнішнім і внутрішнім бажанням, відчуттям, любов'ю, ненавистю тощо). Буття особистості «є підставою» всіх актів, по своїй суті різноманітних».¹⁸

Поняття особистості, за О. Леонтьєвим, як і поняття індивіда, виражає цілісність, але особливу. Особистістю не народжуються, особистістю стають. Отже, особистість – це цілісність, зумовлена соціальними чинниками.¹⁹

Синтезуючи дві основні концепції особистості – як функціональну (рольову) характеристику людини й як її сутнісну характеристику, А. Спіркін визначає особистість як індивідуального носія суспільних відносин і функцій, суб'єкт пізнання та перетворення світу, прав і обов'язків, етичних, естетичних і всіх інших соціальних норм.²⁰ У наведених і в багатьох інших визначеннях особистості акцентується увага на соціально значущих рисах і якостях індивіда. Також особистість визначається як істота цілісна, що об'єднує соціальні та природні якості.

Як зазначає А. Кучерена, вчені, що намагалися писати про людину у філософії права, нерідко ототожнюють поняття «людина» й «особистість».

Наприклад, про особистість як про один із трьох китів права писав і Є. Спекторський: «Система приватного права будується на трьох китах: на особистості як ізольованій егоїстичній істоті, для якої легальна корисливість вважається вже чеснотою, юридичною, Ульпіановою чеснотою; на власності як необмеженої влади особи над річчю безвідносно до держави і суспільства; нарешті, на договорі як добровільній вільній угоді окремих осіб, яким ніхто не допомагає, але також і не заважає взаємно зобов'язуватися про що завгодно. Система публічного права будується на трьох інших підставах: на державі як особливій надособистій і надсуспільній речі або особі; на владі як можливості наказувати, забороняти й дозволяти населенню; і, нарешті, на політичних правах громадян як наданні, патенті, терпимості з боку державної влади».²¹ Підкреслимо, що держава – теж особлива особистість.

І. Покровський був переконаний у тому, що в системі будь-якого правопорядку не обійтися без визнання людини юридичною особою, суб'єктом прав. Він вважав, що, не будучи юридичною особою, тобто

¹⁶ Прищак М. Психологія / М. Прищак [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://posibnyky.vntu.edu.ua/corner/1211.html>

¹⁷ Бородін І. Людинорозуміння в праві / І. Бородін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://er.nau.edu.ua:8080/bitstream/NAU/26837/1>

¹⁸ Scheler M. Der Formalismus in der Ethik und die materiale Ucertethik Gessammel – te werke / M. Scheler. – Bern, 1954. – В. II. – С. 393–394.

¹⁹ Леонтьев А. Деятельность. Сознание. Личность / А. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1977. – С. 174.

²⁰ Спіркін А. Філософія : [учебник] / А. Спіркін. – М. : Гардарика, 1999. – С. 357.

²¹ Спекторский Е. Христианство и правовая культура / Е. Спекторский // Русская философия права : философия веры и нравственности. Антология. – СПб., 1997. – С. 335.

суб'єктом прав, і не володіючи суб'єктивними правами, особистість фізична, тобто індивід ніколи не міг би стати власником своїх сил і здібностей, ніколи не міг би стати суб'єктом прогресу.²²

Напрямок в юриспруденції, що приймає особистість як фундаментальну цінність права, І. Покровський позначає як персоналізм. А зміст трансперсоналізму, пише І. Покровський, становить думка про те, що «право і держава дыстають свою цінність не від людської особистості, а від деякої надіндивідуальної інстанції, що сама людська особистість є не мета, а лише службовий засіб для досягнення тих чи інших вищих інтересів цілого».²³

Поряд із зовнішнім формальним персоналізмом можна виділити внутрішній, змістовний персоналізм як особливу аксіологічну орієнтацію в юридичній науці. У такому разі багато правових явищ можна розглядати як окремі аспекти або сторони життєдіяльності особистості.

Зазначений підхід пропонував, зокрема, Г.В.Ф. Гегель: «Особистість містить взагалі правоздатність і становить поняття і саму абстрактну основу абстрактного і тому формального права. Звідси веління права говорить: будь особою і поважай інших як осіб».²⁴

Погляд внутрішнього, іманентного персоналізму формулювався Л. Тихомировим: «Все, що називається в політиці правом і свободою – свобода та права цивільні і політичні – все це впливає із психологічного факту самостійності особистості, її природженої свободи».²⁵ Розвиток права й особистості ним розглядаються як взаємозумовлені процеси: «Але якщо становлення особистості є необхідною умовою, без якої нічого не значать і розсипаються, як картковий будиночок, всі юридичні умови, то і ці останні так само необхідні для вироблення особистості».²⁶

У радянській літературі про істотну взаємозв'язок права й особистості писав Л. Явич: «Оскільки нас цікавить проблема зв'язку особи і права, то доречно підкреслити не тільки роль права щодо становлення і вдосконалення особистості, але також і те, що саме право тісно пов'язане із процесом розвитку особистості. Якщо особистість не можна собі уявити поза соціальним спілкуванням і відокремленням, якщо однією з її соціальних властивостей є прагнення до творчої самодіяльності, до свободи рішення і дії в разі впорядкованих відносин, то не можна на певному рівні і у відповідному соціальному зрізі розглядати особистість як сукупності правових відносин».²⁷

Чи існують для цього достатні емпіричні підстави? Чи допускає загальний зміст поняття «особистість», чи дозволяє семантичне поле терміна визнати юридичну інтерпретацію як вихідну і визначальну? Відповідь на питання ми знаходимо в дослідженнях Ю. Степанова.

Він дійшов однозначного висновку про те, що поняття «особистість – персона» завжди пов'язане із правовим, юридичним оформленням. До ядра концепту «особистість» входять такі уявлення: 1) вільна людина; 2) має максимум юридичних прав; 3) чоловік; 4) не дитя і не старий. В уявлення про особистість, підкреслює Ю. Степанов, входить також компонент «статечної особистості», тобто уявлення про те, що людина може бути особистістю більшою чи меншою мірою, що є основою юридичного оформлення прав особистості. Таке правове, юридичне становище дає форму поняттю «особистість»: остання стала осмислюватися як щось «змінне», здатне поставати різними своїми сторонами, ніби різними «видами», залежно від ставлення до неї в суспільстві, як щось, що відчужується від самої фізичної людини, як «особа, яка може змінюватися», як «личина» або «маска».²⁸

Згідно з даними індоєвропейського мовознавства, поняття особистості виникло у правовому обігу. Тому таке поняття споконвічно юридичне. Кількісна визначеність особистості є важливою властивістю, що дозволяє інтерпретувати особистість як субстанцію права, міру правових відносин.

²² Покровский И. Основные проблемы гражданского права / И. Покровский. – М., 1998. – С. 112.

²³ Покровский И. Основные проблемы гражданского права / И. Покровский. – М., 1998. – С. 112.

²⁴ Гегель Г.В.Ф. Философия права / Г.В.Ф.Гегель. – М.: Мысль, 1990. – С. 98.

²⁵ Тихомиров Л. Монархическая государственность / Л. Тихомиров. – М., 1998. – С. 567.

²⁶ Тихомиров Л. Монархическая государственность / Л. Тихомиров. – М., 1998. – С. 567.

²⁷ Явич Л. Сущность права: социально-философское понимание генезиса, развития и функционирования юридической формы общественных отношений / Л. Явич. – Л., 1985. – С. 57.

²⁸ Степанов Ю. Константы : словарь русской культуры / Ю. Степанов. – М., 2001. С. 712–713.

Абстрактне розуміння особистості як субстанції, тобто самостійно суцього, присутнє у філософії права. Є. Спекторский визначає особистість як «вільну і вольову істоту».²⁹ Б. Чичерін бачив в особистості (особі) розумну істоту, що володіє свободою волі і на такій підставі правами.³⁰

Звернемо увагу на те, що особистість не конкретизується виключно як людина. Йдеться тільки про суть вільну, розумну, вольову. Тільки такими предикатами обмежуються найбільш загальні і найбільш прості визначення особистості. Одне з початкових визначень особистості, дане Кассіодором, було таким: *persona – substantia rationalis individua*. Тобто особистість є нероздільна, індивідуальна, раціональна субстанція.³¹

Чітке розмежування понять «людина» й «особистість» проводить В. Бігун. На його думку, переважаюча поширеність термінів «особа», «особистість» у розумінні «людина» пояснюється особливостями перекладу російського слова «личность» українською мовою.³²

Наприклад, слово «особистість» вживається в розумінні «людина» у виразі «особистість – не засіб, а вища цінність», що, на думку автора, термінологічно не означає те саме, що й «людина ж – абсолютна цінність»; теж стосується паралельного вживання таких слів, як «персоналістичний» і «людяний» у виразах «коли вищою цінністю визнається особистість, право має стати персоналістичним» і «право стає людяним»³³. Те саме стосується і невиправданого використання вислову «права [свободи] особистості» в розумінні «права [свободи] людини»³⁴. Очевидно, що, крім синонімічності слів, кожне з них має свій зміст і значення. Тому постає низка запитань: що означає «особистість», чи позначає вираз «право має стати людяним» те саме, що й «право має стати персоналістичним»?³⁵

Висновки. Різноманітність термінології щодо людини у праві є відображенням багатомірності людини як феномена та складності її розуміння у праві, що водночас не відкидає необхідності детального і ретельного дослідження феномена людини та різноманітності його відображення у праві, зважаючи на значення цього для філософії, теорії та практики права загалом і прав людини зокрема. Тому, у підсумку варто зазначити, що термін «людина» є основним щодо іншої правової термінології.

Анотація

У статті досліджено розвиток поняття «людина». Визначено співвідношення поняття «людина» з поняттями «істота», «індивід», «особистість».

Summary

In the article the development of the concept of “man” is explored. The relation between the concept of “man” and the concepts of “being”, “individual”, “personality” is “determined”.

²⁹ Спекторский Е. Христианство и правовая культура / Е. Спекторский // Русская философия права : философия веры и нравственности. Антология. – СПб., 1997. – С. 356.

³⁰ Чичерин Б. Философия права / Б. Чичерин. – СПб., 1998. – С. 58.

³¹ Мосс М. Общества. Обмен. Личность. Труды по социальной антропологии / М. Мосс; сост., пер. с фр., предисловие, вступит, статья, комментарии А. Гофмана. – М.: КДУ, 2011. – С. 288.

³² Бігун В. Людина в праві: аксіологічний підхід : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / В. Бігун ; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2004. – С. 159.

³³ Козловський А. Право як пізнання: вступ до гносеології права / А. Козловський. – Чернівці, 1999. – С. 39–41.

³⁴ Мироненко О. Права і свободи людини у документах Великої французької революції / О. Мироненко / НАН України; Інститут держави і права імені В. М. Корецького. – К., 1995. – С. 20.

³⁵ Козловський А. Право як пізнання : вступ до гносеології права / А. Козловський. – Чернівці, 1999. – С. 39–41.

Використана література:

1. Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/osobystistj>
2. Бігун В. Людина в праві: аксіологічний підхід: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / В. Бігун ; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2004. – 219 с.
3. Бородін І. Людинорозуміння в праві / І. Бородін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://er.nau.edu.ua:8080/bitstream/NAU/26837/1>
4. Гегель Г.В.Ф. Філософія права / Г.В.Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1990. – 524 с.
5. Козловський А. Право як пізнання: вступ до гносеології права / А. Козловський. – Чернівці, 1999. – 295 с.
6. Леонтьев А. Деятельность. Сознание. Личность / А. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.
7. Матузов Н. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права. – Саратов, 1972. – 290 с.
8. Мироненко О. Права і свободи людини у документах Великої французької революції / НАН України; Інститут держави і права імені В.М. Корецького. – К., 1995. – 40 с.
9. Мороз І. Словник-довідник з біології / І. Мороз, Л. Мороз. – К. : Генеза, 2001. – 415 с.
10. Мосс М. Обмен. Личность. Труды по социальной антропологии / М. Мосс ; сост., пер. с фр., предисловие, вступит, статья, комментарии А. Гофмана. – М. : КДУ, 2011. – С. 288.
11. Новий тлумачний словник української мови: у 3-ох т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – Вид. друге, виправлене. – К., 2003. – Т. 2 : К – П. – 926 с.
12. Покровский И. Основные проблемы гражданского права. М., 1998. – 353 с.
13. Прищак М. Психологія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://posibnyky.vntu.edu.ua/corner/1211.html>
14. Сегеда С. Антропология : [навч. посібник]. – К. : Либідь, 2001. – 336 с.
15. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень. / уклад. Л. Пустовіт та ін. – К., 2000. – 1017 с.
16. Спекторский Е. Христианство и правовая культура / Е. Спекторский // Русская философия права: философия веры и нравственности. Антология. – СПб., 1997. – 573 с.
17. Спиркин А. Философия : [учебник] / А. Спиркин. – М. : Гардарики, 1999. – 736 с.
18. Степанов Ю. Константы : словарь русской культуры / Ю. Степанов. – М., 2001. – 824 с.
19. Тихомиров Л. Монархическая государственность / Л. Тихомиров. – М., 1998. – 672 с.
20. Тлумачний словник української мови / уклад. Т. Ковальова, Л. Коврига. – Х. : Синтекс, 2002. – 672 с.
21. Философская энциклопедия : в 5-ти т. / под ред. Ф. Константинова. – М., 1964. – Т. 2. – 740 с.
22. Философский энциклопедический словарь / под ред. С. Аверинцева и др. – 2-е изд. – М., 1989. – 815 с.
23. Філософія права: проблеми та підходи : [навчальний посібник] / П. Рабінович. – Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2005. – 332 с.
24. Чичерин Б. Философия права / Б. Чичерин. – СПб., 1998. – 158 с.
25. Явич Л. Сущность права: социально-философское понимание генезиса, развития и функционирования юридической формы общественных отношений. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1985. – 207 с.
26. Scheler M. Der Formalismus in der Ethik und die materiale Ucertethik Gessammel – te werke / M. Scheler. – Bern, 1954. – В. II. – S. 393–394.

Ольга Барабаш,

кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри адміністративного та інформаційного права
Національного університету «Львівська політехніка»*